

เล่าเรื่องการอนุรักษ์ของโบราณที่บ้านสมเด็จฯ

สุดารัตน์ ชาญเลขา *

คำว่า “โบราณ” ไม่จำเป็นต้องเปิดพจนานุกรมเพื่อหาความหมาย เชื่อว่าทุกคนตอบได้ โดยเฉพาะคนที่อยู่ในสถาบันการศึกษา แต่ความหมายจะเป็นเชิงบวกหรือเชิงลบนั้น มักขึ้นอยู่กับการผสมคำและความรู้สึก เช่น ของโบราณ หัวโบราณ คนโบราณ คำว่า “ของ” ยังสามารถแยกออกได้อีก ว่า “สถานที่” และ “วัตถุ” เป็นสถานที่โบราณ วัตถุโบราณ ส่วนคำว่า “หัวโบราณ” มักจะเป็นความคิดเชิงลบของคนหัวสมัยใหม่บางที่มีการต่อคำคล้องจองเป็น “หัวโบราณบานทะเลโลก” หรือ “พวกหัวโบราณ พวกเต่าล้านปี” ฟังแล้วทำให้ “คนโบราณ” แสบเข้าไปในหัวใจ คนโบราณที่ว่านั้น มักเป็นคนรุ่นเก่า หรือถ้าเป็นคนรุ่นใหม่ก็จะเป็นคนที่มีความคิดแบบเก่า ๆ เป็นพวกอนุรักษ์นิยม (Conservative) ก็อาจจะถูกเรียกว่า เป็นพวกคนโบราณ เวลาที่พูดถึงคนโบราณ มักหมายถึง คนในอดีตกาล ซึ่งหมายถึงบรรพบุรุษของเรา เพราะฉะนั้นอะไรที่โบราณ อันนั้นคือไม่ทันสมัยแล้ว คุณค่าของคำว่า “โบราณ” อยู่ที่ไหน ความรู้สึกใช่หรือไม่ ของโบราณบางอย่างไม่มีค่าเลยสำหรับคนคนหนึ่ง แต่กลับมีค่าหาที่เปรียบมิได้กับคนอื่นคนหนึ่ง คน ๒ คนนี้ถูกบ่มเพาะความรู้สึกนึกคิดที่ต่างกัน การเห็นคุณค่าของ “ของโบราณ” จึงต่างกัน

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชาดนตรีไทยเพื่อการอาชีพ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

การอนุรักษ์ของโบราณในสถาบันการศึกษา ถือเป็นวิธีหนึ่งของการ
บ่มเพาะความรู้สึกนึกคิดด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุ ให้กับเยาวชนของชาติที่ได้
ชื่อว่า นักเรียน นักศึกษาในสถาบันการศึกษานั้น ๆ

มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา เป็นสถาบันอุดมศึกษาที่เก่าแก่
ที่สุดในย่านฝั่งธนบุรี ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นแหล่งรวมประวัติศาสตร์อันยาวนาน มีที่ตั้งที่
รายล้อมไปด้วยชุมชนหลายเชื้อชาติ มีแหล่งโบราณสถานที่สำคัญๆ หลายแห่ง
ธนบุรีมีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
จึงโชคดีที่มีที่ตั้งอยู่บนผืนแผ่นดินในฝั่งธนบุรีแห่งนี้ ดังนั้นมหาวิทยาลัยราชภัฏ
บ้านสมเด็จเจ้าพระยา จึงต้องดำเนินงานภายใต้ภารกิจหลักของสถาบันอุดมศึกษา
หนึ่งในภารกิจดังกล่าวนี้ คือ การทำนุบำรุงรักษาศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมี
หน่วยงานทั้งหมด ๑๔ หน่วยงาน ประกอบด้วย ๕ คณะ และ ๙ สถาบัน/สำนัก
ทั้ง ๑๔ หน่วยงานจะต้องดำเนินการเรื่องการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะ
สำนักศิลปะและวัฒนธรรม ถือเป็นหน่วยงานหลักที่ต้องรับผิดชอบภารกิจด้านนี้
โดยตรง และปี พ.ศ. ๒๕๕๕ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา โดย
สำนักศิลปะและวัฒนธรรม ได้รับรางวัลอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมดีเด่น ประจำปี
พ.ศ. ๒๕๕๕ จากสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ จำนวน ๒ รางวัล คือ
พิพิธภัณฑสถานเอกะนาค และอาคารศูนย์ศิลปวัฒนธรรม (หอประชุม) นับเป็น
รางวัลที่สร้างความภาคภูมิใจให้กับชาวบ้านสมเด็จฯ และผู้รักของโบราณ (สถานที่/
วัตถุ) เป็นอย่างยิ่ง ต้องขอขอบคุณปราชญ์ท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกของ
สำนักศิลปะและวัฒนธรรม คือคุณลุงอุรา สุนทรสารทูล และ ผศ.พิเชษฐ บางเขี้ยว
ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม ที่เป็นกำลังสำคัญในการผลักดันในการส่ง
อาคารทั้ง ๒ หลังเข้าร่วมการพิจารณาคัดเลือก จนได้รับรางวัลอันทรงเกียรติครั้งนี้

หอประชุมศูนย์ศิลปวัฒนธรรม

บ้านเอกะนาค

บ้านเอกะนาคเป็นบ้านเรือนไทยทรงปั้นหยา ท่านเจ้าของบ้าน คือ พ.ต.อ. พระยาประสงค์สรรพการ (ยวง เอกะนาค) บ้านหลังนี้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๖๒ สมัยรัชกาลที่ ๖ พระยาประสงค์สรรพการได้ทำพินัยกรรมยกให้โรงเรียนมัธยม บ้านสมเด็จเจ้าพระยา แต่จะมีสิทธิได้หลังจากที่บุตรสาวซึ่งเป็นโสด คือคุณประยูร เอกะนาคถึงแก่กรรมไปแล้ว บ้านหลังนี้ชำรุดทรุดโทรมมากประมาณช่วงปี พ.ศ. ๒๕๓๘-๒๕๔๐ ในสมัยที่ ผศ.อำไพ วิทยวิโรจน์ ดำรงตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการ สำนักศิลปวัฒนธรรม ได้ดำเนินการของบประมาณมาซ่อมแซมทราบว่ามหาวิทยาลัย อนุมัติให้ ๔ ล้านบาท แต่ไม่สามารถซ่อมได้จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๔๒ อาจารย์สุदारัตน์ ชาญเลขหา (ผู้เขียน) ได้เข้าดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสำนักศิลปวัฒนธรรม ได้รื้อฟื้น การซ่อมบ้านเอกะนาคหลังนี้ใหม่ โดยมีอาจารย์อุดมเดช กมลบุตร เป็นรองอธิการบดี ที่คอยให้การสนับสนุนประสานหาช่างมาซ่อมบ้านหลังนี้ ในราคาประมาณ ๔.๓ ล้านบาท การซ่อมครั้งนั้นใช้ระบบไฮโดรริค (Hydronic) ยกขึ้นมาประมาณ ๑ เมตร ทุกอย่างมีการถ่ายภาพเก็บวัสดุเก่าไว้ได้มากที่สุด ผู้เขียนได้ขอให้บริษัทถ่ายภาพ บ้านในสภาพเก่ารวมทั้งวัสดุทุกชิ้น เช่น อิฐ ปูน ฝาผนัง กระเบื้องต่างๆ จนถึงขั้น ของการตัดยกบ้าน บริษัทจึงเก็บภาพทุกอย่างตามที่เราขอจัดทำเป็นสมุดภาพ (Album) มอบไว้ให้ที่สำนักศิลปวัฒนธรรม เพื่อเก็บเป็นภาพประวัติศาสตร์ หากใคร สนใจศึกษาหาข้อมูลได้ที่สำนักศิลปะและวัฒนธรรมแห่งนี้

บ้านเอกะนาคก่อนการปรับปรุง

บ้านเอกะนาคขณะการปรับปรุง

เมื่อบ้านเอกะนาค ได้รับการซ่อมจนเสร็จสมบูรณ์ทำให้ผู้เขียนมั่นใจว่า อาคารศูนย์ศิลปวัฒนธรรมซึ่งกำลังทรุดโทรมพื้นที่ชั้นล่างทรุดตัวลงไปอยู่ต่ำกว่าถนน ประมาณ ๑ เมตร ได้หอประชุมเป็นที่เก็บเก้าอี้เก้าอี้ทองโบราณจมอยู่ในบ่อน้ำซึ่งสภาพเสื่อมโทรมมาก แต่ก็ผ่านการซ่อมปรับปรุงมาเป็นระยะๆ จนยังคงใช้งานได้ที่ บริเวณหอประชุม และบริเวณปีกข้างด้านซ้ายที่ต่อเติมเป็นสำนักงานของสำนัก ศิลปะและวัฒนธรรมในลักษณะที่รูปร่างของอาคารเดิมทรุดลงดังกล่าวมานี้ สามารถที่จะติดโดยใช้ระบบไฮดรอลิค (Hydronic) อย่างเดียวกับบ้านเอกะนาค ผู้เขียนจึง ดำเนินการขอขบประมาณสถาบันฯ (สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยาในสมัยนั้น) และได้รับอนุมัติวงเงินประมาณ ๑๑ ล้านบาท ตามที่บริษัทซึ่งเป็นอีก ๑ บริษัทที่ อาจารย์อุดมเดช กมลบุตร (รองอธิการบดี) เป็นผู้ประสานมาเป็นผู้ประมาณการ การซ่อมบำรุงอาคารศูนย์ศิลปวัฒนธรรม จึงเริ่มดำเนินการขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๔๓

อาคารศูนย์ศิลปวัฒนธรรมเป็นอาคารเก่าแก่ถูกสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ใช้เวลา ๑ ปีจึงแล้วเสร็จ วัตถุประสงค์ในการสร้างอาคารหลังนี้ เพื่อใช้เป็นหอประชุมของโรงเรียนมัธยมบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ลักษณะเป็นอาคาร ๒ ชั้น สร้างด้วยคอนกรีตผสมไม้ โครงสร้างอาคารเป็นแบบคอนกรีตเสริมเหล็กช่วงยาว ทำให้ไม่มีเสาตรงกลางอาคาร ภายในอาคารมีเก้าอี้ไม้แบบเก่า ที่รองนั่งสามารถกระดกขึ้นลงได้ เก้าอี้ชุดนี้แต่เดิมมีจำนวนมากกว่า ๕๐๐ ที่นั่ง แต่ชำรุดหักพังไปตามกาลเวลาจนถูกชนทิ้งไว้ใต้ถุนหอประชุมหลังนี้ ซึ่งจมอยู่ในบ่อน้ำ เมื่อถูกนำมาซ่อมใหม่เหลือใช้ได้เพียง ๔๐๐ ที่นั่ง นับว่ายังโชคดีที่เก้าอี้เหล่านี้ไม่ถูกทิ้งเป็นเศษไม้ ปัจจุบันยังสามารถนำมาใช้นั่งในหอประชุมทรงโบราณที่มีเป็นลักษณะโรงโอเปรา (Opera) ของฝรั่ง แต่ปรับปรุงพื้นที่นั่งโดยเสริมเบาะนั่งและพนักพิงให้นุ่มขึ้น

ภายในหอประชุมลักษณะโรงโอเปรา

เก้าอี้ไม้กระดกหลังซ่อมแซม

ภารกิจของบ้านสมเด็จฯกับการอนุรักษ์ของโบราณยังมีอีกมาก แต่บางอย่างอยู่เหนือความสามารถที่จะธำรงรักษาไว้ได้ เช่น อาคาร ๑ หรือที่เรียกว่าตึกอำนวยการ ศิษย์เก่าบางรุ่นเรียกว่า ตึกลูกเต๋า บางรุ่นเรียกว่าตึกกล่องชอล์ก เนื่องจากอาคารหลังนี้เป็นอาคารเก่าที่สร้างขึ้นราวปี พ.ศ. ๒๔๗๐ ร่วมสมัยกับศิลปะในรูปแบบโมเดิร์น สไตล์ (Modern Style) ที่เข้าสู่สังคมไทย และได้รับความนิยมในสมัยนั้นสืบต่อเนื่องมาระยะหนึ่งจนภายหลังถูกเรียกขานว่า “อาคารสมัยจอมพล ป.” (จอมพลแปลก พิบูลสงคราม) ตัวอาคารเป็นการก่อสร้างด้วยเทคนิคแบบเฟอริร์คอนกรีต (คอนกรีตเสริมเหล็ก) มีคานฟ้าเรียบ (Flat Roof) มีกันสาดโดยรอบอาคาร จัดวางตำแหน่งบานหน้าต่างแบบคู่แฝด เหนือหน้าต่างประดับช่องแสง ภายใน

ตกแต่งเครื่องไม้ด้วยไม้สักทองเกือบทั้งสิ้น เช่นพื้นกระดาน ราวบันได ลูกบันได กรอบและบานประตูหน้าต่าง ฯลฯ

อาคาร ๑ เปรียบเหมือนสัญลักษณ์ของชาวบ้านสมเด็จฯ

อาคารหลังนี้จะคล้ายกับอาคารโรงพิมพ์คุรุสภา (โรงเรียนช่างพิมพ์ที่วัดสังฆเวชเดิม) ที่สร้างขึ้นราวปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ปัจจุบันขึ้นทะเบียนโดยกรมศิลปากรว่าเป็นอาคารที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และศิลปะที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ตึกอำนวยการซึ่งเปรียบเสมือนเป็นสัญลักษณ์ (Symbol) ของคนบ้านสมเด็จฯ โดยเฉพาะศิษย์เก่าเขาจะรู้สึกผูกพันเห็นตึกสีเหลืองหลังนี้แล้วรู้ว่านี่คือบ้านสมเด็จฯ เหมือนชาวธรรมศาสตร์เห็นโดม ชาวจุฬาเห็นหอประชุมจุฬาฯ แต่บัดนี้ ตึกหลังนี้ถูกรื้อทิ้งในสมัยที่ผู้เขียนเป็นรองอธิการบดี รู้เหตุการณ์โดยตลอด ผู้เขียนต่อสู้จนสุดความสามารถ ผู้เขียนและคณะกรรมการจากศูนย์ข้อมูลประวัติศาสตร์ ชุมชนธนบุรี รวมทั้งชุมชนโดยรอบร่วมมือกันขอให้งดการรื้อตึกอันถือเป็นโบราณสถาน ที่เป็นสัญลักษณ์สำคัญของชาวบ้านสมเด็จฯ โดยหวังว่าจะใช้สถานที่แห่งนี้เป็นหอเกียรติประวัติทั้ง ๓ ชั้น ดังภาพในฝันที่เคยจัดทำไว้ โดยไปจ้างคณะอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญด้านภูมิทัศน์จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อาคาร ๑ ในฝัน

ที่สุดอธิการบดีขอให้คณะกรรมการอำนวยการมหาวิทยาลัย (กอม.) และศิษย์เก่า ซึ่งประกอบด้วยคณะกรรมการจากสมาคมศิษย์เก่าบ้านสมเด็จเจ้าพระยาในพระบรมราชูปถัมภ์และศิษย์เก่าที่หนึ่งเป็นคณะผู้บริหารของมหาวิทยาลัย ได้เป็นผู้ตัดสินหากเสียงส่วนใหญ่จากทั้ง ๒ แห่งมีมติไม่ให้ออติกรบตีก็จะไม่รื้อ เพราะท่านบอกว่าท่านเป็นคนนอกเข้ามา ท่านจะฟังคนที่เคยอยู่มาก่อน แต่ถ้าหากเสียงส่วนใหญ่ให้รื้อท่านก็จะรื้อ เพราะตึกนี้ก็จะวางภูมิทัศน์ของตึกใหม่ (หมายถึงอาคาร ๑ ในปัจจุบัน) ที่กำลังสร้างขึ้นในขณะนั้น ผลสรุป คือผู้เขียนต้องยอมรับมติเสียงส่วนใหญ่โดยเฉพาะศิษย์เก่าที่เป็นคณะผู้บริหารและสมาคมศิษย์เก่าฯ ต้องการให้อาคารหลังนี้ทิ้ง อาคารหลังนี้จึงถูกรื้อทิ้งในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ความรู้สึกขณะนั้นผู้เขียนยังมีความเป็นเจ้าของคิดว่าตึกนี้เป็นตึกโบราณที่ควรอนุรักษ์ไว้เป็นสัญลักษณ์ของพวกเราชาวลูกสุริยะ ยืนมองตึกขณะถูกทุบเห็นตึกค่อยๆ พังลงมา น้ำตาร่วงรู้สึกเหมือนใจสลาย ต่อมาอีก ๓-๔ ปี ตึกพิเศษศุภวัตรถูกรื้อ ผู้เขียนไม่มีความรู้สึกเสียอกเสียใจอะไรเลย ผีบอกตัวเองว่า ตัวเราอย่าไม่ใช้ของเรา ตามคำสอนของพระพุทธเจ้าสอน แล้วทำไมจะต้องไปยึดติดกับตึกหรืออาคารสถานที่ที่เราเคยรัก เคยหวง เมื่อไม่มีปัญญาจะรักษาไว้ได้ก็ต้องปล่อยวาง

เรื่องเล่าทั้งหมดนี้สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา คงต้องทำหน้าที่ภารกิจของตนต่อไป รวมทั้งท่านทั้งหลายที่เห็นคุณค่าของ “ของโบราณ” ผู้เขียนเริ่มที่จะถอยออกมาเป็นผู้ยืนดู เริ่มปลงเริ่มเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ที่ไม่มีวันที่เราจะไปยึดวงให้เขาคิดเหมือนเรา เข้าใจทุกอย่างเหมือนเรา ต่างคนต่างมีความคิดเป็นของตนเอง เข้าใจในสิ่งที่ตนคิดว่าทำดีที่สุดแล้ว การอนุรักษ์ของโบราณที่บ้านสมเด็จฯ คงจะเหลือโบราณสถานอีกเพียง ๓ แห่ง คือ หอประชุม (อาคารสำนักศิลปะและวัฒนธรรม) อาคารโรงเรียนมัธยมสาธิต และบ้านเอกะนาค สำหรับหอประชุมกับบ้านเอกะนาค ได้รับรางวัลการอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมดีเด่นประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๕ คงจะอยู่ได้ยืนยาวไปอีกนาน ส่วนตึกโรงเรียนสาธิตมัธยมก็สุดแท้แต่ความคิดของคณะผู้บริหารที่เปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละบุคคลที่เข้ามาบริหารงานแต่ละท่านจะมีความคิดเห็นอย่างไร “ของโบราณ” ที่จะเล่าเรื่องในอดีตจะมีคุณค่าระดับไหนอยู่ที่ความรู้ความเข้าใจในคำว่า “ของโบราณ”